

Giải pháp giải quyết vấn đề bất tương đương dịch thuật Anh-Việt ở cấp độ từ vựng trong văn bản truyền thông

Trịnh Thị Ngọc Hân*

*Bộ môn Ngoại ngữ. Học viện Chính sách và Phát triển

Received: 05/6/2024; Accepted: 14/6/2024; Published: 26/6/2024

Abstract: 'Non-equivalence' represent a concept worth revisiting and dealing with when tackling the translation process of media text. At which, many problems of translation at word level arises. Some experts have proposed strategies to deal with these problems, among whom, Baker (1992, 2011 2018) is a prominent author in this expertise. The purpose of this article is, then, to reveal the strategies used in English-Vietnamese translation of media text accordingly with Baker's (2018) theory. The Vietnamese translated data were collected from an official and copyrighted news agency of Vietnam namely Bnews (Vietnam News Agency). The source language data were collected from Reuter. The findings sought to reveal how Vietnamese media text professional translators employed the strategies to deal with the problems of non-equivalence in English-Vietnamese translations.

Keywords: Non-equivalence, media text, target language, source language, translation strategies

1. Đặt vấn đề

Cùng với sự phát triển vĩ đại của khoa học và công nghệ, văn bản truyền thông đã được phong phú hóa và nhanh chóng trở thành một nguồn thông tin vô hạn trong các lĩnh vực đa dạng, đó là nguồn thông tin vô tận. Trong nghiên cứu mới nhất của mình, Baker (2018, tr. 19) đã nhấn mạnh rằng sự 'bất tương đương' ở cấp độ từ vựng có nghĩa là ngôn ngữ mục tiêu không có sự tương đương trực tiếp cho một từ xuất hiện trong văn bản nguồn. Sự đa dạng và mức độ khó khăn này sinh có thể thay đổi rất nhiều tùy thuộc vào tính chất của sự 'bất tương đương' đó. Điều này yêu cầu người dịch phải có những nghiên cứu sâu sắc hơn so với những gì mà người nghe hoặc người đọc phải làm để đạt được sự hiểu biết đầy đủ về một văn bản.

2. Nội dung nghiên cứu

2.1. Vấn đề chính về sự bất tương đương Anh-Việt ở cấp độ từ vựng trong văn bản truyền thông

2.1.1. Khái niệm về văn hóa

Đầu tiên và quan trọng nhất, các khái niệm về văn hóa được xác định là 'từ trong ngôn ngữ gốc có thể diễn đạt một khái niệm hoàn toàn không biết đến trong văn hóa mục tiêu. Khái niệm này có thể trừu tượng hoặc cụ thể; nó có thể liên quan đến một niềm tin tôn giáo, một phong tục xã hội, hoặc thậm chí là một loại thức ăn' (Baker, 2018, tr. 19).

Dịch tên riêng. Khi chúng ta đọc hoặc nói về một tên trong tiếng Anh, điều này là bình thường nhưng trong tiếng Việt, chúng ta không gọi tên riêng trực tiếp mà thường phải gắn với vị trí xã hội của người được gọi. Các trường hợp như vậy thường xuyên được tìm thấy trong việc dịch từ tiếng Anh sang tiếng Việt; ví dụ

như Trump, Kim, Putin, Rex Tillerson.

Dịch các đại từ nhân xưng, tính từ sở hữu hoặc đại từ sở hữu. Ví dụ, trong trường hợp văn bản truyền thông 'Commentary: Five moments that defined 2018' (Apps, 2018)

Trump upset many in his own administration with the warmth of his meetings with North Korean leader Kim Jong Un and Russian President Vladimir Putin.

Trump làm bực mình nhiều người trong chính quyền của ông với sự ấm áp trong các cuộc gặp với nhà lãnh đạo Triều Tiên Kim Jong Un và Tổng thống Nga Vladimir Putin.

Trong bản dịch tiếng Việt, sẽ khó hiểu khi nói chính quyền của một cá nhân mà phải là chính quyền của một quốc gia.

Thứ ba, khi nó thuộc về một phong tục xã hội, một thành ngữ hoặc tục ngữ, có thể không có sự tương đương trực tiếp trong tiếng Việt. Đó là trường hợp của 'một năm đầy sóng gió' để mô tả một năm với rất nhiều thăng trầm.

2.1.2. Từ ngữ trong ngôn ngữ gốc không có khái niệm tương đương trong ngôn ngữ mục tiêu

Từ trong tiếng Anh có thể diễn đạt một khái niệm mà trong văn hóa tiếng Việt đơn giản là không có khái niệm tương đương. Vấn đề này rõ ràng trong các văn bản truyền thông tiếng Anh như *high profile, cherry-red, hurtling, cave rescue diver, mutiny, establishment-based*. Có tới 137 trường hợp của các thuật ngữ tiếng Anh không có khái niệm tương đương trong tiếng Việt trong dữ liệu (Xem Phụ lục).

2.1.3. Từ vựng ở ngôn ngữ gốc có sự biệt về ý nghĩa trong ngôn ngữ mục tiêu

Vấn đề này xảy ra cả trong ngôn ngữ gốc (tiếng Anh) và ngôn ngữ mục tiêu (tiếng Việt). Khi dịch từ tiếng Anh sang tiếng Việt và đây là một vấn đề khá phổ biến trong hai ngôn ngữ. Ví dụ, cặp *seize vs tịch thu, lurked vs có, knew vs che giấu sự thật, assigned vs điều đến, disclose vs tiết lộ, summoned vs điều trần, dealings vs quan hệ*.

2.1.4. Ngôn ngữ mục tiêu thiếu một khái niệm bao hàm

Vấn đề này xảy ra khi trong tiếng Việt có từ khu biệt (từ có nghĩa hẹp hơn so với một từ khái quát) nhưng không có từ khái quát để diễn đạt ngữ nghĩa. Ví dụ, trường hợp của từ *industry* như: *By industry, construction and engineering was among the weakest with its subindex at 45, the lowest since 2012*.

Trong trường hợp này, từ *industry* có nghĩa là bằng các phân ngành công nghiệp và không có khái niệm như vậy trong tiếng Việt.

2.1.5. Ngôn ngữ mục tiêu thiếu một thuật ngữ cụ thể

Vấn đề này xảy ra trong tiếng Việt chủ yếu với các khái niệm kỹ thuật Ví dụ: *manager, spat, roadster, underground, gathering, collocated, CEO, vehicle, Singapore-based, implications, outflow, tariff*

2.1.6. Sự khác biệt về quan điểm dịch cá nhân

‘Elon Musk’s Falcon Heavy rocket blasted into space from Florida and sent a cherry red Tesla roadster hurling toward Mars’

Và trong bản dịch tiếng Việt:

Tỷ phú Elon Musk, đã thành công trong tham vọng phóng tên lửa Falcon Heavy từ bang Florida, mang theo chiếc xe điện mui trần Tesla của ông lên sao Hỏa.

Trong ngôn ngữ mục tiêu, *sent (gửi)* đóng một vai trò tích cực khi tên lửa *‘sent’* một chiếc xe vào sao Hỏa nhưng trong tiếng Việt, *mang theo* có nghĩa là *được mang theo*.

2.1.7. Sự khác biệt trong hình thức

Vấn đề này thường xảy ra trong việc dịch từ tiếng Anh sang tiếng Việt vì tiếng Anh thuộc ngôn ngữ có hậu tố và tiền tố, làm cho việc tìm ra một sự tương đương hoàn hảo trong một ngôn ngữ đơn lập như tiếng Việt là rất khó và cũng không có hình thức biến đổi để diễn đạt các hình thức khác nhau trong tiếng Anh. Ví dụ, *columnist, dismembered, expertise, historically, producers, exporters, its, ours*

Không có sự tương đương trực tiếp của từ *‘ours’* trong bài viết *‘Fast and serious: Vietnam’s domestic car manufacturer bets big’* (Pearson, 2018) dưới đây.

“That gives us the ability to move very, very quickly

Source text	Target text
HAIPHONG, Vietnam (Reuters) - At a time when auto companies in the developed world are facing a squeeze on their profits from <i>cash-rich</i> tech firms, Vietnam is betting car-making can be a <i>ticket to a more prosperous economy</i> , just as it was for the likes of Japan and South Korea (Pearson, 2018).	Theo James Pearson, vào thời điểm các công ty xe hơi tại các quốc gia phát triển đang phải đối mặt với tình hình lợi nhuận giảm sút do chịu sự cạnh tranh khốc liệt của các công ty công nghệ <i>với lượng vốn khổng lồ</i> , Việt Nam đã “đánh cuộc” vào lĩnh vực sản xuất xe hơi và coi đó như một <i>tấm vé thông hành</i> để gia nhập vào <i>các quốc gia có nền kinh tế thịnh vượng</i> hơn, giống như cách mà Nhật Bản và Hàn Quốc đã làm trước đây (Xuyên, 2018).

and to come out with a vehicle that is 100 percent ours and looks like no other vehicles that are on the road today,” Deluca said.

2.1.8. Việc sử dụng từ mượn trong văn bản nguồn tiếng Anh: Việc sử dụng một từ mượn có thể tạo ra hiệu ứng tinh tế cho ngôn ngữ, điều này thường khó có thể diễn đạt lại trong dịch.

2.2. Các chiến lược được sử dụng bởi các dịch giả để giải quyết các vấn đề của sự không tương đương ở mức từ được tìm thấy trong văn bản truyền thông là gì?

Sự cần thiết của việc dịch ngôn ngữ hiện đại ngày nay là cực kỳ cấp thiết. Không chỉ các quốc gia phụ thuộc vào nó để bắc cầu cho những khoảng cách giao tiếp bất khả thi, mà nó cũng là cách con người tiếp cận với sự giàu có của khoa học và công nghệ toàn cầu, cũng như với những ý tưởng định hình thế giới. Khi sự tương đương trong dịch thuật vẫn là vấn đề gây tranh cãi và khó chịu cũng như trong các cuộc tranh luận sôi nổi của các học giả và có vẻ không có sự tương đương hoàn toàn tồn tại, nghiên cứu về sự bất tương đương trở nên ngày càng quan trọng hơn, đặc biệt khi Baker (1992, 2011; 2018) chỉ ra vấn đề về bất tương đương và các chiến lược để giải quyết nó.

Từ các chiến lược dịch được đề xuất bởi Baker (2018) liên quan đến vấn đề không tương đương ở cấp độ từ vựng, có sáu chiến lược dịch được sử dụng bởi các dịch giả để dịch các văn bản truyền thông. Những chiến lược dịch đó theo thứ tự tần suất như sau:

2.2.1. Dịch bằng từ trung lập/ít biểu cảm hơn

Source text	Target text
following a Reuters report that the company knew for decades that cancer-causing asbestos <i>lurked</i> in the product (Singh & Das, 2018).	Trước đó, Reuters đưa tin trong hàng chục năm qua, J&J đã che giấu một sự thật tày đình là trong sản phẩm phân rôm có chất a-mi-ăng gây ung thư (Hằng, 2018).

Trong ví dụ này, có một sự khác biệt đáng chú ý trong ý nghĩa biểu đạt của từ *lurked* và bản dịch của nó. Động từ *lurk* tiếng Anh gợi ý sự hiện diện nhưng không theo cách rõ ràng và thậm chí nó còn gây khó chịu hoặc nguy hiểm. Chất a-mi-ăng gây ung thư ẩn nấp trong sản phẩm cũng có ý nghĩa tương tự. Trong khi đó, bản dịch tiếng Việt lại có xu hướng chỉ gợi ý sự hiện diện, bằng cách dùng từ trung lập “*có*”. Mặc dù *‘lurked’* có thể dịch là *‘ẩn chứa’* và trường hợp này có thể coi là thiếu khả năng dịch

2.2.2. *Dịch bằng cách diễn giải bằng một từ có liên quan*: Ví dụ này minh họa ba trường hợp dịch bằng cách diễn giải bằng một từ liên quan. Từ ‘*cash-rich*’ gợi ý rằng có rất nhiều tiền, tuy nhiên trong tiếng Việt không có từ tương đương cho từ này và người dịch đã sử dụng cách diễn giải là ‘*nguồn vốn khổng lồ*’. Trong các trường hợp tiếp theo, ‘*ticket*’ được diễn giải là ‘*tâm về thông hành*’ và ‘*a more prosperous economy*’ được diễn giải thành ‘*các quốc gia có nền kinh tế thịnh vượng hơn*’.

2.2.3. *Dịch bằng cách bỏ qua*: ‘Chiến lược này nghe có vẻ khá quyết liệt’ theo cách nói của Baker’s (2018, tr. 43), nhưng trên thực tế, việc lược bỏ không gây hại cho sự phát triển của văn bản hoặc nó không đủ quan trọng để có thể đánh lạc hướng người đọc. Đó là lúc các dịch giả sử dụng chiến lược này.

Ví dụ:

Source text	Target text
NEW DELHI (Reuters) - India’s federal drug regulator will on Wednesday seize samples of Johnson & Johnson’s (J&J) baby powder for testing, local media said ... (Singh & Das, 2018)	Ngày 19/12, hãng tin Anh Reuters cho biết các thanh tra được phân Ấn Độ đã tịch thu nhiều mẫu phân rôm trẻ em của hãng dược phẩm Johnson & Johnson (J&J) sản xuất tại một nhà máy ở miền Bắc nước này (Hãng, 2018)
On Feb. 6, Elon Musk’s Falcon Heavy rocket blasted into space from Florida and sent a <i>cherry-red Tesla roadster hurtling toward</i> Mars (Apps, 2018).	Tỷ phú Elon Musk, đã thành công trong tham vọng phóng tên lửa Falcon Heavy từ bang Florida, mang theo chiếc xe điện màu đỏ của ông lên sao Hỏa (Hoa, 2018).

2.2.4. *Dịch bằng cách diễn giải bằng một từ không liên quan*

Chiến lược này được sử dụng khi khái niệm trong ngôn ngữ nguồn không được từ vựng hóa trong ngôn ngữ đích, ví dụ:

Source text	Target text
A Reuters examination of many company memos, internal reports and other confidential documents, as well as deposition and trial testimony, showed that from at least 1971 to the early 2000s, the company’s <i>raw talc</i> and <i>finished powders</i> sometimes tested positive for small amounts of asbestos (Singh & Das, 2018).	Trong một bài viết đăng ngày 14/12 vừa qua, hãng Reuters cho biết trong thời gian ít nhất từ năm 1971 đến đầu những năm 2000, <i>bột tan thô</i> và <i>phân rôm</i> thành phẩm của J&J có đôi lần cho kết quả dương tính với lượng nhỏ chất a-mi-ăng (Hãng, 2018).

2.2.5. *Dịch bằng cách sử dụng một từ tổng quát hơn*

Chiến lược này được sử dụng để xử lý nhiều loại bất tương đương, đặc biệt được sử dụng khi thiếu một thuật ngữ cụ thể.

Source text	Target text
The <i>documents</i> also depicted successful efforts to influence U.S. regulators’ plans to limit asbestos in cosmetic talc products and scientific research on the health effects of talc (Singh & Das, 2018).	<i>Bài viết</i> cũng khẳng định hãng đã tìm cách gây ảnh hưởng đối với những kế hoạch của nhà chức trách Mỹ liên quan đến hạn chế lượng a-mi-ăng trong các mỹ phẩm chứa bột tan và các nghiên cứu khoa học về ảnh hưởng của bột tan đối với sức khỏe (Hãng, 2018).

The tariff expired in January, prompting <i>speculation</i> that Mexico’s new government might not re-authorize it (Ore, 2019).	Biện pháp thuế đã hết hiệu lực vào tháng 1/2019 và hiện có những đồn đoán rằng chính phủ mới của Mexico có thể không tiếp tục mức thuế này (My, 2019).
---	--

2.2.6. *Dịch bằng cách sử dụng từ mượn kèm theo giải thích*: Chiến lược này đặc biệt hữu ích và phổ biến trong việc giải quyết việc thiếu một thuật ngữ cụ thể, đặc biệt là các khái niệm hiện đại, về văn hóa trong khoa học và công nghệ hoặc một từ thông dụng (Baker, 2018) cũng như trong việc xử lý các danh từ riêng. Bản dịch của danh từ riêng thường đi kèm với lời giải thích và sau khi được giải thích, từ đó có thể được sử dụng riêng và người đọc có thể không bị phân tâm bởi những lời giải thích dài dòng hơn nữa. Ví dụ trường hợp dịch thuật của Johnson & Johnson:

Source text	Target text
NEW DELHI (Reuters) - India’s federal drug regulator will on Wednesday seize samples of Johnson & Johnson’s baby powder for testing, local media said (Singh & Das, 2018).	Ngày 19/12, hãng tin Anh Reuters cho biết các thanh tra được phân Ấn Độ đã tịch thu nhiều mẫu phân rôm trẻ em của hãng dược phẩm Johnson & Johnson (J&J) sản xuất tại một nhà máy ở miền Bắc nước này (Hãng, 2018).

3. Kết luận

Do sự khác biệt văn hóa và ngôn ngữ giữa tiếng Việt và tiếng Anh, bất tương đương là không thể tránh khỏi trong quá trình dịch tiếng Anh-Việt. Bằng cách này, chúng ta có thể kết luận rằng không có sự tương đương hoàn toàn, và quá trình dịch cần sự hiểu biết về cả ngôn ngữ nguồn và ngôn ngữ đích. Ở điểm này, người dịch xuất sắc cần nhớ rằng: thứ nhất, họ không chỉ cần nắm vững về sự khác biệt ngôn ngữ - cả sự so sánh và đối chiếu giữa ngôn ngữ nguồn và ngôn ngữ đích, dịch giả có thể xử lý được những sự khác biệt và vấn đề của bất tương đương; thứ hai, người đọc hoặc người học tiếng Anh đôi khi có thể học ngôn ngữ thứ hai hoặc ngoại ngữ một cách dễ dàng hơn khi nhớ về các chiến lược xử lý vấn đề bất tương đương.

Tài liệu tham khảo

1. Aguado-Gimenez, O., & Perez-Paredes, P.-F. (2005). Translation-Strategies Use: A Classroom-Based Examination of Baker’s Taxonomy. *Meta: Translators Journal*, 50(1), 294-311.
2. Anh, P. T. V. (2011). A Study on Difficulties and Strategies in English-Vietnamese Translation of Advertising Slogans. (Master’s Thesis), University of Languages and International Studies, Hanoi.
3. Baker, M. (1992). In Other Words: A Coursebook on Translation (1st ed.). London, New York: Routledge.